

Ljubinko Pušić (prir.)
SOCIOLOGIJA OKRUŽENJA
Sociološka hrestomatija
Mediterran Publishing, Novi Sad,
2014., 458 str.

Sociologija okruženja skup je 17 radova autora koji su se kroz različite pristupe dotaknuli teme okoliša i društva.

Urednik ove hrestomatije, prof. dr. Ljubinko Pušić, podijelio je tekstove u 11 tematskih cjelina te ih popratio kratkim uvodima i predstavio zajedno s njihovim autorima.

Uvod knjige posvećen je temi sociologije i okoliša koji su svoju fuziju doživjeli prihvaćanjem devastacije prirode kao činjenice te važnosti okoliša ili „okruženja“, kako ističe Hannigan. Sociologija okoliša probleme vezane za prirodu i okoliš nastoji sagledati kroz prizmu ljudskog djelovanja, društvene organizacije i društvene akcije. Nastoji se, objašnjava urednik, izbjeći „petrifikacija znanosti“ te pristupiti temi ujedinjenim nastojanjem znanstvenih disciplina budući da su svi, kako ističe Wallerstein, „sociološki“ jer žive u sklopu određenog okoliša. Nadalje, urednik želi, uvodeći nas u teme radova, prikazati posljedice tehnologije na okoliš kao i tipove odnosa prema okolišu u okviru kojih se moraju definirati modeli održivog razvoja, a koji podrazumijevaju minimiziranje utjecaja prema okolišu povećanjem kolektivne svijesti za održivim razvojem.

Prva tematska cjelina *Društvena priroda okruženja: Kakvi i koliki su izazovi okruženja za glavne društvene teorije?* donosi tekstove *Sociologija okruženja* autora Rileya E. Dunlapa i Wiliama R. Cattona, *Sociologija, društvo i okruženje* autora Roba Whitea i *Društvena priroda: izazovi koje okruženje*

postavlja pred glavne tokove društvene teorije Stewarta Lockija.

U prvom radu naglašeni su ključni datumi za rađanje socijalne ekologije, a to su: 1964. godina i nastanak Društva za sociologiju sela u Americi, 1972. godina i nastanak Društva za izučavanje društvenih problema među kojima su i problemi okoliša, te 1973. godina kada Američko sociološko društvo odobrava rad komiteta kojemu je zadaća bila iznijeti smjernice za doprinos sociologije temama okoliša. Glavne crte prvog rada prikaz su prijelaza s klasične na socijalnu ekologiju otvaranjem prema temama poput sustava, organizacija i njihovog odnosa prema prirodi te socijalne okrutnosti, najizraženijoj kroz utilitarističko primjenjivanje tehnologije i brzinu iskorištavanja prirodnih resursa.

Drugi tekst nudi jedno viđenje sociologije okoliša vezano ne samo za pitanja utjecaja ponašanja ljudi, institucija, interakcija i društvenih struktura, već i za pitanja akcije, pri čemu sociologija okoliša poprima aktivističku notu obilježenu trojstvom „promatraj, procjenjaj, djeluj“.

Posljednji tekst pokušava uvesti prirodu u društvenu teoriju. Klasična sociologija dihotomizira područje prirode i područje društva, no prema autoru ovog teksta nema potrebe sumnjati u uzročnu povezanost društva i okoliša. Iznosi se stajalište prirode kao *a priori* objektivne realnosti ili materijalizma te konstruktivističko stajalište prema kojem prirode nema izvan simboličkih postupaka. Oba stajališta imaju slabe i jake strane, odnosno „slabe i jake programe“ – konceptualizacija sociološkog znanja prema prirodi izražena je kod oba programa, ali niti u jednom nisu dani naputci za pojedinačno konkretno djelovanje kako čovjeka tako i organizacija. Stoga je autor posegnuo

za Habermasovim principom komunikativne racionalnosti, odnosno principom „diskurzivne teorije“ koja će snagom argumentata na praktičan način povezati pitanja potrebe okoliša i orijentacije društvenih institucija prema prirodi.

Druga tematska cjelina *Sociologija okruženja kao deo sociološke tradicije* obuhvaća tekstove Marks, Veber i Dirkem o okruženju i društvu autora Davida Goldblatta i *Marksova teorija o metaboličkom procepu: klasični osnovi za sociologiju okruženja* Johna Bellamyja Fostera.

Za Goldblatta, sociologija Marxa, Webera i Durkheima otklon je od biološkog determinizma Comtea i Spencera prema konstituiranju sociologije kao specifične i neovisne kategorije znanja. Iako su se u većoj ili manjoj mjeri bavili prirodom, i to najčešće u kontekstu gospodarstva i napretka, važnost ova tri autora u tome je što su naglasili „interes i ideal“ u pogledu povezanosti struktura socijalnih sustava unutar kojih se javlja osjećaj i potreba za moralno solidarnim stremljenjima u društvu, a što logički posljedično predstavlja senzibilizaciju i za pitanja socijalnog okoliša i prirode.

Foster, u kontekstu Marxove sintagme „metaboličkog rascjepa“, nastoji detektirati točke otpora prema postupcima ekološke degradacije. Ona se, prema Marxu, dogodila u tzv. „drugoj poljoprivrednoj revoluciji“ kada se odnos čovjeka i prirode, uslijed koje se događa izmjena tvari (metabolizam), našao na granici nestabilnosti te je uslijedio rascjep putem nekontrolirane kapitalističke eksploatacije. Tim je uvidom, smatra Foster, Marx značajno doprinio teoriji sociologije okoliša.

Treća cjelina pod nazivom *Populacija: Šta se dešava sa okruženjem kad populacioni časovnik usporava ili ubrzava?* sadrži tekst *Populacija i razvoj* Michaela M. Bella.

Autor rad posvećuje zaoštrenim tezama o problemu populacije i održivosti koje je prvi zastupao Malthus. Kritika Malthusove teze kreće se unutar tri teme: nejednakosti, tehnologije i demografije. Nejednakost razvoja nije u napućenosti, već u raspodijeljenosti ekonomske i političke moći. Tehnologija uzeta kao rješenje prenapućenosti također ne jamči razvoj jer se pokazalo kako neorganiziranost ekonomski stabilnih gradova uzrokuje lošu primjenu tehnologije i promašuje u kapitaliziranju ekonomske prednosti. Demografija, odnosno mjesta s visokim prirastom stanovništva, za neke autore predstavlja problem jer su ljudi s vremenom postali ekonomski problem. Razvijene zemlje nemaju problem prenapućenosti jer kontroliraju natalitetnu politiku i dovršile su demografsku tranziciju. Međutim, demografska tranzicija nije pokazatelj jer nije primjenjiva na sve slučajeve, ni geografski ni vremenski. Dodatno, pokazalo se kako razlog nejednakog razvoja siromašnih krajeva nije u prenapućenosti, već u obrascu homogeniziranja i vesterniziranja svijeta u kojemu se posredstvom odnosa moći ubrzava razvoj bogatih, a inhibira siromašnih.

Četvrtu tematsku cjelinu *Društvene razlike: Priroda društava ili priroda kao rezultat društva?* predstavlja tekst *Tehnologija, razvoj i okruženje: analitički okvir* autora A. K. N. Reddyja. Tekst kritizira suvremenu tehnologiju s ekološkog, ekonomskog i društvenog aspekta, a obuhvaća i razvijene i nerazvijene zemlje. Neracionalnost korištenja resursa i bipolarnost obilježja su korištenja tehnologije u razvijenim zemljama, a podređeni položaj i razbijanje povijesno nastalih obrazaca uslijed primjene novih tehnologija karakteristika je

nerazvijenih zemalja. Stoga autor zagovara „lokaliziraniji“ vid tehnološke primjene, temeljen na vlastitim snagama i specifičnosti problema, te nudi listu prioriteta i kriterija kod izbora tehnologije.

Politika: Čuvar ili neprijatelj okruženja? naziv je pete cjeline i sadržava radove *Ekologija i politika* autora Andrea Gorca i *Etika okruženja i politički konflikt* autorice Carolyn Merchant. Prvi tekst obilježava snažno antikapitalističko uvjerenje i utopijska projekcija komunalnog društva.

Drugi tekst iznosi povijesni razvoj i praktične konsekvence egocentričkog, homeocentričkog i ekocentričkog svjetonazora i njihove usporedbe.

Šesta tematska cjelina *Nauka: Izvor istine o okruženju ili interpretator mogućih istina?* donosi radove Randolpha Haluzy-Delaya i Debre J. Davidson pod nazivom *Okruženje i globalizujuća sociologija* i Stevena Yearleya *Nauka i okruženje*.

Prvi tekst povezuje globalizaciju s potrebom za globalnim sociološkim refleksijama, pa tako i onim vezanim za okoliš. Sociologija okoliša ima u fokusu globalnu ekonomsku stratifikaciju, globalnu distribuciju rizika i globalnu distribuciju moći kod donošenja odluka.

Tekst *Nauka i okruženje* naglasak stavlja na regulaciju, akciju i ekspertno globalno znanje. Važnost znanosti nije samo privilegija politike i korporacije, već i imperativ konsolidirajuće i artikulirajuće „zelene akcije“. Znanost ne donosi krajnja i apsolutna rješenja te se u sporenjima oko ekoloških problema mogu priključiti i „alternativni“ izvori znanja, pogotovo kada se uzme u obzir okcidentalnost moderne znanosti.

Patrick F. Gillham tekstem *Učešće u pokretima za zaštitu okruženja*, koji pripada sedmoj cjelini *Građanska društva: Da li sa*

njima počinje drugačiji odnos između društva i okruženja?, pokušava preko hipoteza vezanih za postmaterijalističku i materijalističku motivaciju, koje je isticao Max Weber, utvrditi koji su razlozi sudjelovanja u aktivističkim pokretima. Autor zapravo pokušava utvrditi jesu li oni stabilnijeg ekonomskog statusa skloniji sudjelovati u pokretima za zaštitu okoliša, ali i oni obrazovaniji, s manje bračnih i obiteljskih obaveza, te oni koji dolaze iz razvijenijih i urbanijih područja.

Problemi okruženja u prostoru: Između globalnog, regionalnog, nacionalnog i lokalnog naziv je osmog tematskog dijela, a tekstem *Vožnja na Jug: globalizacija automobilizma i društvena organizacija prostora* autori Peter Freund i George Martin ukazuju na paradigmatički primjer neravnomjerne razvijenosti Sjevera i Juga – automobil. Sjever ima razvijenu infrastrukturu za automobile, omasovljenu automobilsku industriju i visok koeficijent zagađenja okoliša, dok si Jug, ali i svijet u globalu, to ne mogu priuštiti. Potrošački obrazac Sjevera trebalo bi napustiti a odgovornost za demokračićniji način prijevoza i promicanje svijesti o razboritijem korištenju resursa većim dijelom prebaciti na Sjever.

Sljedeći tekst ove cjeline *Nepoštena trampa. Globalizacija i izvoz ekoloških hazarda* Daniela Fabera opisuje načine kojima moćne države i multinacionalne kompanije ostvaruju prednosti kod korumpiranih vlada siromašnih zemalja i onih zemalja s dovoljno fleksibilnom pravnom zaštitom okoliša kako bi translocirale svoja zagađivačka postrojenja i zbrinule otpad.

Deveta cjelina knjige *Različiti pogledi na probleme okruženja* donosi tekst Mary Mellor *Rod i okruženje*. Autorica kritički opisuje dualističku poziciju čovjeka prema

prirodi – onu žene i muškarca. Jesu li žene osjetljivije prema životu, pa samim time i prema prirodi, te jesu li muškarci skloni univerzaliziranju partikularnog, a žene partikulariziranju univerzalnog kroz očuvanje i zaštitu prirode? Odnosno, jesu li muškarci skloni promicati specifične „muške interese“ dominacije i eksploatacije nemoćnih grupa, a žene njegovati i afirmirati neposredni život i prirodni okoliš?

Predzadnja cjelina *Održivi razvoj: Nova svetska paradigma?* donosi rad *Održivost i društvena konstrukcija* Michaela Redclifta i Grahama Woodgatea. Autori uspoređuju napredak i održivost, koliko jedno može bez drugog te što uopće znači jedno, a što drugo u kontekstu „održivog razvoja“. Za autore, zadaća je sociologije iznijeti definiciju oba elementa koja će, preko kritike konstruktivizma i „političke volje“, doprinijeti da se ni napredak ni održivost ne shvaćaju zasebno, već kao integralni elementi onoga što tvori „eko-cjelinu“.

Zadnja cjelina *Budućnost sociologije okruženja* posvećena je radu Urlicha Becka *Ponovo o rizičnom društvu: Teorija, politika i istraživački programi*. Beckovo poimanje „rizičnog društva“ svjetonazorsko je usmjerenje čovjeka u „drugoj reflektivnoj modernosti“ koji nadilazi inertni stav „željeznog kaveza“ (sintagma teoretičara modernosti) te razloge za svoja postupanja vrijednosno i činjenično nastoji crpiti iz budućnosti, a ne iz prošlosti kao prokazane neuspješnosti. Beck, kombinacijom konstruktivističkog i realističkog argumenta, postmodernost predstavlja kao doba novog poimanja rizika gdje su tradicionalni izvori društvene stabilnosti izgubili legitimitet a virtualnost rizika postala materijalna polazišna točka refleksije koja tvori nekakvu novu perspektivnu refleksivnost.

Ukoliko se krene od teze „sociologičnosti“ svih koji žive u sklopu određenog društva ili zajednice, tada su teme okolnoga, okoliša, ekologije i slično doista trajne teme svakog pojedinca. Potreba za sagledavanjem posljedica čovjekove intervencije u prirodu zahtijeva dublju analizu odnosa čovjeka i prirode, za što je sociologija i više nego mjerodavna. Ova knjiga ne predstavlja, što ističe i sam urednik, iscrpan uvod u sociologiju okoliša, već donosi različite znanstvene pristupe kojima nastoji uspostaviti multidisciplinarnu temelje bavljenja ovom temom (ako već ne i pluriperspektivne, za što također postoje naznake u knjizi). Pojava sociologije okoliša, nježno definiranje, pojmovno preciziranje, određenje dominantnih fenomena kao polazišta njene refleksije kao i niz drugih tema koje ova knjiga sadrži izraz su civilizacijskog i civiliziranog, da ne kažemo kulturnog, odnosa spram prirode. U tom pogledu knjiga je motivacijska, predstavlja poticajni uvod za aktivno socijalno življenje u okolišu kojemu je potrebna socijalna refleksivnost i angažiranost. Onima koji su skloni daljnjim istraživanjima i spoznavanju knjiga će doista biti „tek“ hrestomatijska referenca budući da izabrani članci predstavljaju svojevrsne pionirske radove iz područja sociologije okoliša.

Saša Marinović